

УДК 32.019.52:94(477.43/44)“1917–1920”

М. Баюк

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ОБ’ЄДНАННЯ, ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПОДІЛЛЯ В 1917 – 1920 рр.

Проаналізовано на основі монографічного дослідження та архівних джерел участь інтелігенції Поділля у культурно-освітніх перетвореннях, основою яких є процеси українізації шкіл, закладів культури, вищих навчальних закладів. Наголошено, що національно-культурне життя Поділля виділялося на загальноукраїнському тлі.

Ключові слова: відродження, земство, просвіта, Кам’янець-Подільський український державний університет, українізація.

Значний внесок у національно-культурне відродження Поділля зробили багато національно-свідомих державних і громадських діячів, працівників освіти, науки, культури, з ініціативи яких та за безпосередньої участі розгорнули широку діяльність громадські, культурно-просвітницькі об’єднання, товариства, спілки. Усі ці процеси, а також утвердження історичних постатей, відбувалися у складний революційно-військовий період.

Назване питання, особливості його реалізації були предметом дослідження багатьох українських учених. Роботи учасників перебудовних процесів доби Української революції 1917 – 1920 рр., відповідна джерельна база на сьогодні з’ясувалися не досяжні у радянські часи невідомі сторінки історії Діяльності громадських організацій, об’єднань, окремих історичних осіб.

Значним внеском у дослідження цих питань є наукові праці, численні доробки О. Завальнюка [1 – 6]. Досліджувані питання висвітлюються також у окремих публікаціях Т. Бевзи [7], Т. Беднаджарової [8], П. Григорчука [9], О. Комарницького [10], М. Кукурудзяка [11], Л. Кушнір [12], В. Лозового [13, 14], В. Нестеренка [15], В. Прокопчука [16], М. Собчинської [17], Є. Сохацької [18, 19], Ю. Телячого [20, 21], І. Тюрменка [22], О. Яременко та інших. Цікавий матеріал розміщений у періодичній пресі Поділля 1917 – 1920 рр., архівних фондах. У першій половині квітня 1917 р. на місцях створювались нові органи влади – комітети громадських організацій. До їх складу входили представники міських дум, земств, робітничих та інших організацій. Одним із перших на Поділлі такий комітет було організовано 5 березня 1917 р. у Вінниці. Через два тижні після революції, з ініціативи Кам’янець-Подільського міського самоврядування, відбулася перша нарада представників громадських організацій міста. На установчих зборах було ухвалено рішення про систему виборів по національних куріях. До міської ради громадських організацій увійшли по 15 делегатів від українців, євреїв, поляків, росіян. Отримали представництво робітники, студенти, військові, депутати [23].

7 травня 1917 р. у Кам’янці-Подільському відбулося перше засідання Подільської губернської Ради громадських організацій. Збори оголосили себе “головним адміністративним і колегіальним органом губернії” і погодили, що до компетенції виконкомів Рад та комітетів громадських організацій відносяться всі питання місцевого життя, за винятком судових. До обраного комітету увійшло 12 осіб: по 2 представники від робітників і селян, 3 – від українських, єврейських,

польських культурно-просвітницьких організацій, 5 – від селян. Зібрання висловило недовіру губернському комісару, члену союзу російських націоналістів П. Александрову. На цьому ж зібранні було ухвалено резолюцію, згідно з якою вся діяльність земських установ мала проходити під неослабним і дієвим контролем місцевих виконкомів. Учасники зібрання надіслали вітальні телеграми Центральній Раді та Тимчасовому уряду [24].

Революційні події 1917 р. на Поділлі сприяли активізації культурно-освітнього життя українців. Журнал Подільської губернії “Село” писав, що “...історія людства вчить нас, що кожна революція має велике значення для поширення і народження культурно-просвітних організацій. Революція збуджує людей, змушує їх стати ближче до громадської роботи, аби там творити нове вільне культурне життя” [25].

Аналогічною була ситуація під час революційних змін на Поділлі. Тут велику роль у культурно-мистецькому відродженні відіграло українське товариство “Просвіта”. Одним із перших відновило роботу Кам’янець-Подільське товариство. Вже в квітні 1917 р. у місті відбулося надзвичайне губернське земське зібрання, на якому були ухвалені постанови, в яких говорилось, що в школах Подільської губернії навчання повинно вестись рідною мовою учнів. Для підготовки вчителів було вирішено організувати влітку в Кам’янці-Подільському, Вінниці, Балті курси української мови, педагогіки та інших наук. Восени 1917 р. планувалося запровадити в учительських семінаріях Подільської губернії викладання української мови, письменства та історії України. З осені 1918 р. у всіх подібних навчальних закладах викладання предметів повинно проводитись українською мовою [26].

6 квітня 1917 р. у Києві для оформлення політичних вимог українства було скликано Український національний конгрес. На цьому форумі виступали й наші земляки: О. Мельник – делегат Щировецького відділу Української селянської Спілки, та В. Приходько – від товариства “Просвіта”. У дискусії взяв участь кам’янчанин Н. Григорієв, який закликав “порозумітися з національними меншинами і спільно творити бажану автономію”.

Делегати форуму закликали не зволікати, а невідкладно творити основи автономії України, для чого утворити Краєву Раду з представників громадян різних національностей. Наприкінці роботи конгресу було проведено вибори Центральної Ради, головою якої знову став М. Грушевський. Від Поділля до складу вищого представницького органу увійшли Н. Григорієв, В. Приходько, П. Ведибіда, М. Любинський.

На Поділлі відродження широкого українського руху розпочалося з кооперативних організацій. З 9 до 11 квітня 1917 р. проходив Подільський губернський кооперативний з’їзд, на якому обговорювались не так фахові, як політичні теми. Показово, що перед його відкриттям український хор виконав національний гімн “Ще не вмерла Україна” та Шевченків “Заповіт”. Присутні бурхливо обговорювали доповідь “Про форми державного управління”.

Подільський кооперативний з’їзд став першою установчою акцією подільського українства. Він дав поштовх розвитку національно-визвольного руху на Поділлі. 5 травня 1917 р. у Вінниці було скликано з’їзд громадянства краю, на якому обрано Подільську губернську українську Раду на чолі з Д. Марковичем. Форум звернувся до подолян із закликом організувати повітові українські Ради, засновувати у кожному селі селянські спілки та товариства “Просвіта” [27].

Постановами Тимчасового уряду від 21 травня та 9 червня 1917 р. були проведені нові вибори до земств на основі загального і рівного виборчого права. В результаті до подільських земств було обрано представників української інтелігенції, громадських організацій, зокрема товариства “Просвіта”, учителів. Такий склад земств сприяв задоволенню культурно-освітніх потреб українського народу.

Ще одинадцятими надзвичайними подільськими зборами, які відбулися 16 – 17 березня 1917 р., було ухвалено резолюцію, в якій говорилось, що з першого вересня 1917 р. у початкових школах запроваджується навчання українською мовою. Земства зобов'язувались виділити кошти товариству “Просвіта” на видання українських підручників. З метою поширення української мови в навчальних закладах губернії та в діловодстві управи до її складу було кооптовано викладача Могилів-Подільського комерційного училища Сергія Іваницького – одного із засновників товариства “Просвіта” в Кам'янці-Подільському, заступника голови товариства К. Солухи у 1906 – 1907 рр. [28]. У листопаді 1917 р. С. Іваницький з головою поринув у бурхливу освітянську діяльність. Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. йому вдалося організувати губернську та повітову учительські профспілки, курси українознавства для вчителів. Активно займався питанням подальшої українізації навчальних закладів, добився видання українських книг для новостворених шкіл. Водночас, брав участь у всіх педагогічних з'їздах Центральної Ради, що відбувалися у Києві [29].

Рішення губернського земства щодо українізації шкіл були підтримані повітовими земствами Подільської губернії [30]. У світлі цих подій 22 квітня 1918 р. на Поділлі відбулося перше засідання комісії по народній освіті губернії. Головою комісії було обрано В. Приходька, присутніми на засіданні були губернський комісар освіти Ю. Щириця, директор народних шкіл С. Біляєв та губернський інструктор з позашкільної освіти В. Куриленко. Головним питанням порядку денного була доповідь “Про організацію Губерніальної міжнаціональної та Української Губерніальної ради освіти та їх Управ” [31]. Комісія вирішила “признати лишнім існування міжнаціональної шкільної ради і її управи”, а утворення губернської шкільної ради визнала необхідним. До складу цієї ради повинні були входити по одному представникові від кожної повітової шкільної ради. Губернська шкільна рада і її управа повинні були бути цілком автономними у всіх питаннях шкільної та позашкільної освіти, за винятком питань фінансового спрямування. Фінансові та господарські питання повинні були розроблятися шкільною радою і її управою, але остаточне вирішення цих питань належало губернській народній раді та народній управі [32].

19 травня 1918 р. губернським старостою Поділля гетьман призначив поміщика С. Кисельова [33]. Значний досвід управлінської діяльності губернського старости, здобутий під час керування Проскурівською земською управою (1912 – 1917 рр.), а також на посаді Проскурівського повітового комісара (1917 – 1918 рр.), допоміг йому швидко налагодити адміністративний апарат, призначити керівний склад, який було затверджено Міністром внутрішніх справ вкінці травня 1918 р. Для досягнення цієї мети С. Кисельов особисто відвідав у травні більшість повітів Подільської губернії. В результаті виявилось, що значна частина населення, яка проживала у віддалених селах, не мала інформації про встановлення гетьманату. Під час зустрічей С. Кисельов “особисто зачитував програмні документи і роз'яснював політичне значення проголошення Української держави” [34].

Подільський губернський староста С. Кисельов вживав усіх заходів для того, щоб цей процес направити в цивілізоване русло. Прихильник політичного і соціального компромісу, він намагався примирити два ворожі табори – багатих і бідних, шляхом законного поділу матеріальних благ. У своєму листі до повітових старост він вказував, що постійний контакт старост із поміщиками викликає в селян думку про те, що нова влада – це влада поміщиків. Тому необхідно уникати прямих зв'язків, а всі претензії повинні пред'являти постійні представники Союзу земельних власників [35].

Наведення громадського порядку було пов'язане з деякими порушеннями прав людини. 14 травня 1918 р. І. Кисельов видав наказ, згідно з яким на території губернії заборонялося проводити будь-які з'їзди і збори без дозволу губернського старости. 6 червня 1918 р. було заборонено вечірки, гулянки, концерти, вистави, бали, лекції без аналогічного дозволу [36].

Українські демократичні сили в Кам'янці-Подільському та губернії перейшли в опозицію до гетьманського режиму. 22 травня 1918 р. подільський губернський староста таємно подав до австрійського коменданта війська список осіб, які активно вели “шкідливу агітацію проти влади та австро-угорського війська” [37].

Ця та інші події змусили подільські українські організації направити губернському старості меморандум від українського громадянства краю, у якому підняли свій голос на захист національної державності, освіти та культури. До цих організацій входили: Губернський Національний Союз Українців; Подільська Селянська Спілка; Подільське товариство “Просвіта”; Подільська Губернська Народна Управа; Управа Всеподільської Учительської Спілки; Українське духовенство на Поділлі; Подільський Союз Кооперативних Установ; Споживачі Союзу Поділля. У вищезгаданому меморандумі, зокрема, зазначалося, що організоване українське громадянство краю, переживши чотири місяці нового ладу на Україні, не може далі мовчати й рішуче підймає свій голос “в оборону української державності, якій в цей час загрожує велика небезпека”. Повідомлялося, що всюди проводиться завзята боротьба адміністрації з “ворогами нового ладу і спокою..., всюди репресії, арешти, карательні експедиції, реквізиції... і, на превеликий жаль, караюча рука місцевої влади виключно падає на голову тих корінних, національно свідомих синів України, які всі сили, все життя готові віддати служінню рідному краю, яким дійсно дорога Українська держава та її краще майбутнє”. Особлива увага зверталася на нехтування українською мовою, якою небезпечно було спілкуватися, “бо не тільки посади не дадуть, а й під догляд державної варті віддадуть і можна наразитися на всякі неприємності” [38].

Незважаючи на утиски місцевих органів влади, у Кам'янці-Подільському та на Поділлі продовжували діяти національно-патріотичні організації. Активно працювала “Просвіта”, функціонувала її бібліотека, виникали нові осередки товариства в селах Подільської губернії.

У квітні 1918 р. була заснована “Просвіта” і в селі Левада-Карабчієвська Кам'янецького повіту. Президія новоствореної “Просвіти” мала на меті виписати газети, купити книжок, налагодити читання лекцій і взагалі проводити таку роботу, “яка б відповідала самому слову “Просвіта”. Але через малу кількість грошей спочатку було вирішено поставити одну – дві вистави, а на прибуток від вистав хотіли передплатити газети, купити книги тощо. Проте і тут місцевих просвітян спонукала невдача – всі гроші були витрачені на декорації та підготовчі роботи, а

самої вистави “не було за неможливістю отримати дозвіл” [39]. Такі випадки не були поодинокими в містечках та селах Поділля в період гетьманату.

1 липня 1918 р. у с. Вовковинці начальником 2-ї дільниці державної варти було заарештовано голову Радовецького кредитного товариства Д. Головчука, який заснував товариство “Просвіта” у Радівцях. Його звинуватили в більшовизмі через заяву про необхідність розділити поміщицьку землю між селянами. Ще в жовтні 1918 р. цей заможний кооператор сидів у Проскурівській тюрмі [40].

У Брацлавському повіті влітку 1918 р. майже не існувало жодної “Просвіти”, внаслідок чого “культурне життя не те що не розвивалося... а зовсім завмерло”. Пояснювалося це тим, що чимало людей, “...що вчора були членами “Просвіти”, сьогодні виглядають на світ божий через... ґрати” [41].

Обшук представниками державної варти був вчинений у місцевій “Просвіті” Могилева-Подільського. Шукали заборонену літературу, але нічого так і не знайшли [42].

Одним із найбільших досягнень діячів товариства “Просвіта” було створення влітку 1918 р. у м. Кам’янці-Подільському Українського національного хору. Ідея створення національних хорів належала представнику музичного відділу при міністерстві освіти України О. Приходьку. Тижневик “Село” від 28 серпня 1918 р. повідомляв із цього приводу, що хор прийняв статут національних хорів і затверджений музичним відділом міністерства освіти” [43]. Згідно з прийнятим Статутом, хор створювався з метою “відродження, утворення і поширення музичних багатств українського народу й пісні його”, і головним його завданням було “студіювання української пісні і творів українських композиторів, а також пісні і композиції інших народів в українському перекладі”, “виховання почуття громадськості в своїх членів” [44]. На зборах було створено хорову раду у складі 19 осіб. Диригентом було обрано П. Бутовського, а хоровим старостою – І. Вікула. Перед закриттям було проспівано гімн “Ще не вмерла Україна” і “Заповіт” Т. Шевченка.

До хору приймалися усі, “хто має голос і знає ноти: ...співанки одбуваються 4 рази на тиждень в помешканні “Просвіти”. Хор уже співає багато гарних українських народних пісень і розучує українські гімни. Кожну співанку одвідує багато народу: громадянство нетерпляче чекає першого концерту національного хору [45].

Газета “Наш Шлях” від 4 липня 1920 р. повідомляла, що за період від 30 червня 1919 р. до 29 червня 1920 р. хор виступив 36 разів. За період свого існування національний хор “20 разів брав участь у концертах, в благодійних вечорах для учнів, в студентських вечірках і академіях”. Ідучи назустріч вимогам часу щодо українізації церковного співу, хор підготував 3 літургії, проспівав 10 панахид [46]. Потрібно зазначити, що від початку існування хору і станом на 29 червня 1920 р. “праця кожного члена хору цілком не оплачувалася” [47].

У Кам’янці-Подільському в червні 1919 р. департаментом пропаганди Міністерства преси й інформації почалася організація народних хорів під керівництвом відомого українського композитора К. Стеценка і відомого організатора хорів С. Шишківського для поїздки по селах і на фронт [48].

У другій половині серпня 1919 р. в Кам’янці-Подільському в міському Літньому театрі з успіхом проходили концерти кобзаря В. Ємця. Аудиторія слухачів “переважно складалася з людей військових, з козаків і старшин тиллових частин”. Періодичні видання, повідомляючи про ці концерти, зазначали, що “Міністерство

пропаганди зробило б велику послугу нашому війську, коли б організувало всі кобзарські сили і послало їх на фронт до війська розважати в час одпочинку втомленого од боїв та походів козака рідною піснею кобзарською” [49].

Культурно-просвітницьким центром на Поділлі в добу Української революції був Кам'янець-Подільський державний Український Університет, ціла плеяда діячів українського національно-визвольного руху.

І. Огієнко – один із засновників Українського народного університету, автор низки підручників для самоосвіти [50], навчальних книг і методичних розробок [51]. Завдяки І. Огієнку було узаконено право вступу випускників вищих початкових шкіл без вступних іспитів до 5 класу середньої школи.

І. Огієнко розробив і затвердив в Українській Народній Республіці (далі – УНР) губерніяльні, повітові і міські шкільні ради і управи [52]. Він розробив план реорганізації та переведення на державне утримання народних семінарій з підготовки вчителів, відкриття багатьох нових навчальних закладів, забезпечення їх бібліотеками, підручниками. У березні 1919 р. з ініціативи І. Огієнка Уряд УНР організував тимчасові курси для підготовки вчителів початкових шкіл у Кам'янці-Подільському, Вінниці, Житомирі, Херсоні, Миколаєві. Крім того, І. Огієнко ініціював організацію культурно-просвітницької Всеукраїнської учительської спілки [53].

З професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету не лише один І. Огієнко займався державотворницькою діяльністю. Доцентами університету були відомий економіст Х. Лебідь-Юрчик та агроном і ветеринар І. Шеремецький.

У період визвольних змагань Х. Лебідь-Юрчик спочатку був директором департаменту міністерства фінансів УНР, а з 29 березня 1918 р. виконував обов'язки товариша міністра фінансів УНР та Української держави. В 1920 – 1921 рр. був заступником міністра фінансів УНР. І. Шеремецький в 1918 р. був директором господарського відділу, а в 1918 – 1919 рр. – директором департаменту скотарства та ветеринарії УНР [54].

Влітку 1918 р. було призначено екстраординарним професором історії української церкви, а в січні 1919 р. – деканом богословського факультету К-ПДУУ відомого громадського і культурного діяча, ученого історика, члена Центральної Ради, В. Біднова [55]. Він став членом Кам'янецької філії Українського Національного Союзу, належав до Кам'янецької громади партії соціалістів-федералістів, брав активну участь у Місцевій українській пресі [56].

За сприяння В. Біднова в Кам'янці-Подільському наприкінці 1918 р. з'явилася перша українська газета “Життя Поділля”. Після цього з'явилося ще кілька українських газет та журналів: “Новий шлях”, “Наш шлях”, “Слово”, “Село”, “Робітнича газета”, “Записки Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету” та інші, в яких друкував публіцистичні та наукові статті В. Біднов. За його ж сприяння 16 лютого 1919 р. у Кам'янці-Подільському було утворено Кирило-Мефодіївське братство, котре “мало провадити свою працю на Поділлі в узгоді з братством Київським та іншими такими національно-церковними братствами” [57].

З Кам'янець-Подільським університетом пов'язана доля активної діячки української національно-демократичної революції, засновниці українських жіночих організацій С. Русової. З 1881 р. вона брала активну участь у революційному русі. У 1917 р. стала засновником Всеукраїнської селянської спілки. Впродовж 1917 – 1919 рр. була директором департаменту дошкільної і шкільної освіти [58]. З

Кам'янець-Подільським українським державним університетом долго пов'язала з дня його відкриття [59]. Як член Центральної Ради, С. Русова доклала великих зусиль для відродження старих та організацій нових "Просвіт", створення українських дитсадків. З метою налагодження підготовки педагогічних кадрів очолила у Фребелівському інституті український відділ [60].

С. Русова налагодила тісні зв'язки з різними демократичними організаціями Кам'янця-Подільського і особливо з Товариством дошкільного виховання ім. Песталоцці, засноване у місті відомим діячем освіти А. Животко, яке розпочало свою діяльність на початку серпня 1919 р. [61]. С. Русова продовжувала бути одним із членів керівництва Всеукраїнської Учительської спілки, входила до складу редколегії педагогічного журналу "Вільна українська школа", публікувала свої наукові праці тощо. У 1919 р. за її допомоги Відділ з позашкільної освіти Подільської губернської народної управи видав у Кам'янці-Подільському "Труди з'їзда діячів позашкільної освіти і дошкільного виховання", у якому було вміщено її дослідження "Роль позашкільної освіти і її зв'язок із школою" [62].

У 1919 р. у Кам'янці-Подільському за редакцією С. Русової вийшло декілька номерів двотижневика для дітей "Ранок" [63]. Того ж року створено українську жіночу Національну Раду. Її головою було обрано С. Русову. В 1920 р. делегати цієї ради брали участь у конгресах Міжнародної Жіночої Ради (Осло) і Міжнародного Жіночого Союзу (Женева) [64].

Велику активність у громадсько-політичному житті виявило також студентство, об'єднане в ряд організацій – Раду студентських старост, Раду академічної громади, Раду студентської трудової артілі, Комітет студентів-емігрантів Наддніпрянської України, Товариство допомоги незаможним студентам. Найбільшою була Рада студентських представників, яка представляла інтереси майже усієї студентської молоді. Рада структуризувалася через відділи: економічний, видавничий та культурно-освітній, який, своєю чергою, складався з гуртків – просвітнього, суспільних наук, драматично-концертного, бібліотечно-архівного, протиалкогольного і гуманітарного [65].

З відкриттям у Кам'янці державного університету відновило свою Діяльність і Подільське церковне історико-археологічне товариство, засноване ще у 1865 р. Його очолив краєзнавець і науковець, протоієрей Ю. Сіцінський [66]. Педагог, церковнослужитель, видавець, засновник музею старожитностей і "Просвіти", член багатьох наукових товариств і установ Ю. Сіцінський перебував у вирі національно-культурного життя на Поділлі, був учасником найважливіших духовно-культурних подій УНР у Кам'янці-Подільському.

Внесок В. Сіцінського у національно-культурне відродження Поділля характеризується також його активною публіцистичною діяльністю. Восени 1918 р. на кошти "Просвіти" він заснував і був редактором тижневика "Життя Поділля", де опублікував ряд статей [67].

На початку червня 1919 р. у Кам'янці-Подільському – центрі Української Народної Республіки – розпочалася активна діяльність уряду, зокрема і міністерства освіти УНР. На цей час перед міністерством освіти стояли такі завдання: 1) дерусифікація шкіл на Поділлі; 2) вироблення для шкіл такої програми, яка б відповідала новим вимогам педагогіки та життя; 3) забезпечення школи українськими підручниками; 4) поглиблення праці на полі дошкільного виховання та позашкільної освіти [68].

Для втілення в життя цих завдань потрібні були нові рішення і люди, віддані ідеї української державності, які могли б їх реалізувати в життя. Одним із таких діячів освіти був А. Животко, який в Кам'янці-Подільському "почав організовувати товариство дошкільного виховання імені Песталоцці й хотів улаштувати дитячий клуб". Про успішне втілення цього задуму в життя свідчать матеріали багатьох тогочасних періодичних видань, зокрема часопису "Трудова громада", що видавався в 1919 р. Кам'янецькою організацією УПСР, та щоденної кам'янецької газети "Україна".

Із матеріалів, поміщених у цих виданнях, ми дізнаємося, що активну діяльність у дошкільному вихованні дітей товариство розгорнуло з початку серпня 1919 р. Із 6 серпня 1919 р. почав функціонувати дитячий майдан товариства дошкільного виховання ім. Песталоцці, який знаходився на Польських фільварках, біля церкви св. Юрія. Відвідували його переважно діти найбіднішого населення Польських фільварків. Заняття проводилися під наглядом двох керівниць. Вирішено також було одну з найголовніших на той час проблем – проблему дитячого харчування. Повідомлялося, що "діти на майдані годуються. Дається гаряча і холодна їжа".

Також у цьому ж номері газети "Трудова громада" було надруковано інформацію про те, що товариство ім. Песталоцці планує найближчим часом приступити до організації педагогічної бібліотеки "як шляхом купівлі, так і шляхом збору пожертв" [69].

Поряд з педагогічною книгозбірнею вирішено було негайно організувати книгозбірню дитячу. З цією метою для початку виділялося 2000 грн [70]. Зважаючи на велику потребу товариства у приміщенні, 12 серпня 1919 р. збори товариства вирішили звернутися до кам'янецької "Просвіти" із проханням про тимчасове виділення для роботи товариства дошкільного виховання однієї кімнати в приміщенні, яке вона займала. Також було обговорено питання про прийом нових членів до товариства, вибори його постійного бюро та ревізійної комісії. До бюро товариства ім. Песталоцці на цьому засіданні обрали таких діячів: "головою бюро – А. Животко, товаришем голови – В.Зборовця, скретарем – Г. Зборовця. До ревізійної комісії обрано М. Ільїнського, П. Журавця і М. Тарасенко" [71].

31 серпня 1919 р. в товаристві дошкільного виховання дійсно відбулася перша частина доповіді В. Соколянського на тему "Педагогічна патологія і ефективні діти". У періодичних виданнях зазначалося, що в ній доповідачем було досить яскраво висвітлено "значення в наш час педагогічної патології, як з боку громадського, так і державного".

Черговою визначною акцією товариства ім. Песталоцці в Кам'янці-Подільському було проведення в приміщенні товариства "Просвіта" з 26 до 29 вересня 1919 р. "Першої виставки дитячої праці". Повідомлялося, що під час проведення цієї виставки відбулися: 27 вересня 1919 р. – лекція С. Русової на тему "Виховання дитячої творчості" і 28 вересня 1919 р. – лекція А. Животко на тему "дошкільне виховання на Поділлі" [72].

Окремо слід сказати про те, що робота з українського національного відродження не припинялася й після втрати Україною самостійності. Уряд в еміграції знайшов прихисток у Тарнові, цивільна еміграція – у Ченстохові. Загалом, у той час у Польщі перебувало 55 послів, 14 міністрів, близько 1680 урядовців, 3500 офіцерів, 11500 солдатів, які розміщалися у таборах міст Аанцуг, Вадовіце, Каліш, Александров, Щепіорно, Стржалков тощо. Міністерство освіти на чолі з

С. Сірополком проводило значну культурно-освітню роботу серед дітей емігрантів військовиків, у таборах інтернованих [73]. У Тарнові та Ченстохові за програмою та статутом єдиної школи діяли дві українські гімназії. У таборах було відкрито декілька середніх шкіл, школу пластиків в Щепіорно, в яких читались лекції, організовувались курси у таборах військових частин. Починаючи з 16 листопада 1921 р., у таборах проводилися регулярні заняття на курсах академічних, богословських, іноземних мов, правопису, українознавства, педагогічних, де вивчалися історія України, географія, математичні дисципліни, українська мова, психологія, педагогіка.

Емігранти займалися в різноманітних гуртках як, скажімо, філософському ім. Г. Сковороди, літературному товаристві “Веселка”, Товаристві плекання військових знань, культурно-освітньому гуртку.

Виходили емігрантські часописи “Трибуна України”, “Українська трибуна”, “Тризуб”, “Табор”, “Український сурмач”, окремі видання українських діячів.

Пізніше, у 1920 – 1930 рр., у Чехословаччині були утворені Український Вільний Університет (далі – УВР) у Празі, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі та гімназія при ньому в Ржевницях, українська господарська академія в Чехії (Подєсбради), Українська студія пластичного мистецтва у Празі та Український історичний кабінет (проф. Я. Славіка). Навколо вищих українських шкіл у Празі і Подєсбрадах діяли наукові товариства – медично-природниче, педагогічне, історико-філологічне, краєзнавче, української жінки, “Єдність”, “Кобза”, “Українська рідна школа”, які видали п’ять томів наукових праць, прочитали понад 500 доповідей. Організовано кілька народних шкіл. Створено “Музей Визвольної Боротьби України” тощо.

Як бачимо, вплив науковців, політичних, просвітніх і земських діячів Поділля, громадських організацій та об’єднань на процеси національного відродження України був досить суттєвим. У результаті їх діяльності Кам’янець-Подільський державний український університет було перетворено в культурно-освітній осередок Поділля, який поширював серед населення краю і війська УНР різноманітні наукові та політичні знання, дбав про підготовку вчителів, священників, виховував студентів у дусі українського патріотизму, любові до рідного краю. Значними були також досягнення в галузі освіти та мистецтва.

Література

1. Завальнюк О. М. Громадсько-політичне життя Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету (1918 – 1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам’янець-Подільського Державного Педагогічного Університету [Текст]. — Кам’янець-Подільський : [б. в.], 2000. — Т. 4(6). — С. 295—305. — (Історичні науки).

2. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко і національно-культурне відродження на Поділлі: Хроніка діяльності (1918 р.) / О. М. Завальнюк // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції [Текст]. — Кам’янець-Подільський : [б. в.], 2000. — С. 342—356.

3. Завальнюк О. М. “Просвіта” і заснування Кам’янець-Подільського державного університету / О. М. Завальнюк // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі [Текст] : матер. всеукр. наук.-краєзнав. конф. (9 – 10 листопада 1995 р.). — Хмельницький : [б. в.], 1995. — С. 15—18.

4. Завальнюк О. М. Українська влада: Кам’янець-Подільський державний

університет (1918 – 1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти [Текст] : зб. стат. — Вип. 9. — К. : Рідний край, 1999. — С. 200—214.

5. Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіцінський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 – 1921) / О. М. Завальнюк // Духовні витoki Поділля: Творці історії краю [Текст] : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (9 – 11 вересня 1994 р.) : у 2 ч. Ч. 1. — Кам'янець-Подільський ; Хмельницький : [б. в.], 1994. — С. 62—64.

6. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський. Історико-популярний нарис [Текст] / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. — Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2001. — С. 71, 72; Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918 – 2003 рр.): Історичний нарис [Текст] / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. — Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. — 108 с.

7. Бевз Т. А. Діячі Поділля в період Української революції / Т. А. Бевз // Наукові праці Кам'янець-Подільського Державного Педагогічного Університету [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1999. — Т. 3(5). — С. 233. — (Історичні науки).

8. Беднаджарова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Т. Беднаджарова // Сірополко С. Історія освіти України [Текст] / С. Сірополко. — К. : Наукова думка, 2001. — С. 9, 10.

9. Григорчук П. С. Реалізація реформи органів державного управління та самоврядування в Подільській губернії в 1918 р. / П. С. Григорчук, О. І. Яременко // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2000. — С. 361—364.

10. Комарніцький О. Б. “Просвіти” містечок Подільської губернії в період української революції (1917 – 1920 рр.) / О. Б. Комарніцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету [Текст] : зб. за підсум. звітн. наук. конф. викл. і аспірант., присвяч. 85-й річниці Української національно-демократичної революції (15 – 16 квітня 2002 р.) : в 2 т. Т. 1. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2002. — С. 100—102.

11. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський. Історико-популярний нарис... — 120 с.; Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет... — 108 с.

12. Кушнір Б. М. Освітньо-культурні перетворення на Поділлі в 1919 р. / Б. М. Кушнір // Матеріали ІХ-ої історико-краєзнавчої конференції [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1995. — С. 285—289.

13. Лозовий В. Іван Огієнко і заснування Кам'янець-Подільського університету / В. Лозовий // КПВ [Текст]. — 1998. — 13 черв.

14. Лозовий В. “Просвіта” і університет: наша історія // КПВ [Текст]. — 1993. — 27 жовт.

15. Нестеренко В. А. Життя та діяльність С. М. Іваницького – складний та тернистий шлях українського інтелігента / В. А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі [Текст]. — Т. 2. — С. 184—189.

16. Прокопчук В. С. Краєзнавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918 – 1920 рр.) / В. С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі [Текст]. — Т. 1. — С. 20—28.

17. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський. Історико-популярний нарис... — 120 с.; Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет

(1918 – 2003 рр.)... — 108 с.

18. Сохацька Є. І. Кам'янець-Подільський державний український університет – осередок національної культури / Є. І. Сохацька // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1995. — С. 252—255.

19. Сохацька Є. І. Олімпіада Пащенко – визначна діячка Кам'яниччини епохи УНР (1917 – 1920 рр.) / Є. І. Сохацька // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі [Текст]. — Хмельницький ; К. : [б. в.], 1995. — С. 85—95.

20. Телячий Ю. В. Державна і освітня діяльність М. П. Василенка в контексті шкільної реформи (1917 – 1920 рр.) / Ю. В. Телячий // Наукові праці К-ПДПУ [Текст]. — Т. 2(4). — С. 285.

21. Телячий Ю. В. Освітнє життя м. Кам'янця-Подільського за часів директорії УНР: з хроніки подій (червень-листопад 1919 р.) / Ю. В. Телячий // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1995. — С. 384—388.

22. Тюрменко І. Іван Огієнко – митрополит Іларіон / І. Тюрменко // Український історичний журнал [Текст]. — 1995. — № 2. — С. 79—92.

23. Лозовий В. Іван Огієнко і заснування Кам'янець-Подільського університету / В. Лозовий // КПВ [Текст]. — 1998. — 13 черв.

24. Там само.

25. Революція і культурно-просвітні товариства // Село [Текст]. — 1918. — № 14. — 8 груд. — С. 1.

26. Лозовий В. “Просвіта” і університет: наша історія // КПВ [Текст]. — 1993. — 27 жовт.

27. Там само.

28. Вісті Подільського губернського виконавчого комітету [Текст]. — 1917. — № 11. — 8 лип. — С. 2.

29. Дрозозюк А. М. Земства і народна школа на Правобережній Україні у 1904 – 1920 рр. [Текст] / А. М. Дрозозюк. — Вінниця : [б. в.], 1997. — С. 36.

30. Нестеренко В. А. Життя та діяльність С. М. Іваницького – складний та тернистий шлях українського інтелігента... — С. 184—189.

31. Дрозозюк А. М. Земства і народна школа на Правобережній Україні у 1904 – 1920 рр. ... — С. 36.

32. Протокол засідання комісії по народній освіті 22 квітня 1918 р. // Державний архів Хмельницької області [Текст] (далі – ДАХМО), ф. Р. 260, оп. 1, спр. 1, арк. 44.

33. Там само. — Арк. 44.

34. Рибак І. В. Хмельниччина від найдавнішого часу до сьогодення [Текст] / І. В. Рибак. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2002. — С. 72.

35. Там само. — С. 72.

36. Григорчук П. С. Реалізація реформи органів державного управління та самоврядування в Подільській губернії в 1918 р. ... — С. 361—364.

37. Там само. — С. 361—364.

38. ДАХМО, ф. Р. 1158, оп. 1, спр. 1, арк. 1-2.

39. З життя України й Поділля // Село [Текст]. — 1918. — № 38-39. — 5 жовт. — С. 25.

40. Там само. — С. 25.

41. Дописи // Село [Текст]. — 1918. — 19 верес. — № 34/35. — С. 22.

42. По Поділля // Село [Текст]. — 1918. — № 3031. — 1 верес. — С. 22.
43. Національний хор в Кам'янці на Поділлі // Село [Текст]. — 1918. — № 28/29. — 28 серп. — С. 28.
44. Кушнір Б. М. Освітньо-культурні перетворення на Поділлі в 1919 р. ... — С. 285—289.
45. Національний хор в Кам'янці на Поділлі... — С. 28.
46. До других роковин заснування Українського Національного Хору в Кам'янці на Поділля // Наш шлях [Текст]. — 1920. — Ч. 135. — 4 лип. — С. 4.
47. Лист до редакції // Трудова громада [Текст]. — 1919. — 6 груд. — № 124. — С. 4.
48. Концерт Артиста-Кобзаря В. Ємця // Трудова громада [Текст]. — 26 серп. — № 46. — С. 8.
49. Козачок Я. Вклад Івана Огієнка в розбудову системи народної освіти / Я. Козачок // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження [Текст] : наук. доп. Всеукр. наук.-теор. конф. (18 – 19 лютого 1997 р.). — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1997. — С. 316, 317.
50. Ткачук Г. І. І. Огієнко про методичну підготовку учителя літератури / Г. Ткачук, С. Дмитрієв // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження [Текст]. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1997. — С. 328.
51. Тюрменко І. Іван Огієнко – митрополит Іларіон... — С. 79—92.
52. Козачок Я. Вклад Івана Огієнка в розбудову системи народної освіти... — С. 316, 317.
53. Бевз Т. А. Діячі Поділля в період Української революції... — С. 233.
54. Там само. — С. 233.
55. Завальнюк О. М. Українська влада: Кам'янець-Подільський державний університет (1918 – 1920 рр.)... — С. 200—214.
56. Саламаха І. Василь Біднов у Кам'янці-Подільському / І. Саламаха // Слово і час [Текст]. — 1997. — № 11/12. — С. 70.
57. З'їзд комісарів по освітнім справам України // Відродження [Текст]. — 1918. — 16(3) лип. — Ч. 87. — С. 2.
58. Русова С. Мої спомини [Текст] / С. Русова. — К. : [б. в.], 1996. — С. 149, 150.
59. Сочинська М. М. Софія Русова і Кам'янець-Подільський / М. М. Сочинська // Духовні витоки Поділля: творці історії краю [Текст] : матер. міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. Ч. 1. — Кам'янець-Подільський ; Хмельницький : [б. в.], 1994. — С. 310.
60. Русова С. Мої спомини / С. Русова // Український історичний журнал [Текст]. — 1999. — № 5. — С. 147.
61. Майдан товариства Песталоцці // Трудова громада [Текст]. — 1919. — 10 серп. — № 34. — С. 6.
62. Кальченко В. П. С. Русова – видатний український літерознавець та громадський діяч / В. П. Кальченко, Т. В. Торчанська // С. Русова – видатний педагог, державний, громадський діяч України [Текст] : матер. всеукр. педагог. чит. Кн. 1. — Чернігів : [б. в.], 1996. — С. 31.
63. Кукурудзяк М. Г. Кам'янець-Подільський державний український університет як тип вищої школи в Українській Народній Республіці /

М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження [Текст] : наук. зб. — Хмельницький : [б. в.], 1995. — С. 151.

64. Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіцинський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 – 1921)... — Ч. 1. — С. 26, 27.

65. Хроніка // Наш шлях [Текст]. — № 19. — 16 груд. — С. 2.

66. Сірополко С. Освітня політика в Україні за часів Директорії / С. Сірополко // Збірник пам'яті Симона Петлюри [Текст]. — К. : Фенікс, 1992. — С. 166.

67. Русова С. Мої спомини... — С. 147.

68. Майдан товариства Песталоцці... — С. 6.

69. Педагогічна книгозбірня // Трудова громада [Текст]. — 1919. — № 34. — 10 серп. — С. 6.

70. Кальченко В. П. С. Русова – видатний український літерознавець та громадський діяч. — С. 31.

71. Товариство дошкільного виховання ім. Пестальоці // Україна [Текст]. — 1919. — Ч. 34. — 21 верес. — С. 4.

72. Там само. — С. 4.

73. Беднаджарова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота... — С. 9, 10.

М. Bayuk

PUBLIC ORGANIZATIONS, UNIONS, THE INTELLIGENTSIA OF PODILLYA IN 1917 – 1920

On the basis of the monographic research and archival sources the analysis of participation of the intelligentsia of Podillya in the cultural and educational transformations underlying processes of Ukrainization of schools, cultural institutions, and higher educational establishments is conducted. It is observed that the ethnic-cultural life of Podillya stood out against a background of Ukraine.

Key words: revival, zemstvo, education, Kamianets-Podilskyi Ukrainian State University, Ukrainization.